

HZ. İBRAHİM'İN DUALARINDA İŞARİ ANLAMLAR

REFERRED MEANINGS IN HZ. İBRAHİM'S PRAYS

Dr. Osman KABAKÇILI

Emrullah Efendi İlköğretim Okulu

doktorosman@mynet.com

Öz

Kur'an'da hayatından örnekler sunulan Hz İbrahim'in yaptıklarında İslam öğretisinin temellerini oluşturan inançlara işaret edilir. Kendinden sonra gelen peygamberlerin babası sayılan Hz İbrahim duaları ile insanlığa yeni ufuklar açmıştır. O dualarında Allah'ı doğru anlamayı, doğruluğu, güvenilir olmayı, kalbinin sadece Allah'a yönelmesini, Ona itaat eden bir kul olmayı ister. Kalbinin bütün yanlış duygulardan arınmasını ister. Kendisi için istediklerini nesli için de ister. Onların doğruluğu tavsiye eden liderler olması için dua eder. Onun dualarında tasavvufi hal ve makamlara işaret edilir. Dinin tevhit ve ibadet yönüne vurgu yapılır. Ahlaki konulara ipuçları sunulur. Eğitimde emir cümleleri yerine dua cümlelerini kullanmanın önemi açığa çıkar.

Anahtar Kelimeler: Hz İbrahim, Kur'an, Dua, eğitim, doğruluk, Ahlak, ibadet, tasavvuf.

Abstrac

There are examples of the actions presented in Quran about Hz İbrahim. These are beliefs which form the basis of the teachings of Islam. Hz İbrahim is considered the father of the prophets after him with prayers, opened new horizons for humanity. He wants himself to obey wholeheartedly only to Allah. In addition, he prays for the correct understanding of Allah, the accuracy or reliability. He wants to purify his heart from all the wrong feelings. He also prays for his generation for what he wants for himself. Their accuracy is recommended to pray for the leaders. In his prayers, mystical state and authorities are pointed. Emphasis is placed on unity of religion and worship. Clues are offered for moral issues. The importance of using phrases instead of imperative sentences is revealed while praying in education.

Key Words: Hz İbrahim, Quran, Prayer, Education, Accuracy, Moral, Worship, Mysticism.

I- Giriş

1- Makalenin Amacı

Hız İbrahim'in duaları Kur'an'da önemli bir yer tutmaktadır. Hatta namaz kılarken tahiyatta onun dualarından bir bölüm okunur. Hız İbrahim'in duaları sadece zahir anlamıyla ilgili istekler mi içermektedir, yoksa mesaj yüklü dualar mıdır? Bu duaların zahir anlamının dışında sunduğu evrensel mesajlar nelerdir? Dua yöntemi emir cümleleri yerine öğüt amaçlı kullanılabilir mi? İbrahim peygamberin duaları kendinden önceki ve sonraki anlamlar ile birlikte değerlendirildiğinde hangi anlamları içermektedir? Hız İbrahim'in dualarında tevhide, ibadete, merhamet ve hoşgörüyeye, tasavvufi hal ve makamların latifelerine, toplumları ilgilendiren yönetim konularına işaretler var mıdır? Bu yönleriyle bu dualar üzerinde düşünüp anlam derinliğini ortaya çıkarmak gerekir. Bu çalışmamızda bu sorulara cevap bulmaya çalışacağız. Hız İbrahim'in duaların geçtiği yerlerden esinlenerek çıkarılan anlamların asıl anlamlarıyla beraber işaret edilen yan anlamlarını vurgulamaya özen göstereceğiz. Toplumsal konulara yönelik işaretleri açığa çıkarmaya gayret edeceğiz.

Hız İbrahim peygamberin dualarını 1- Kendisi için olanlar 2- Nesli için olanlar 3- Babasıyla ilgili olanlar 4- İbadetle ilgili olanlar şeklinde dört başlıkta değerlendireceğiz.

2- Hız İbrahim'in Hayatı

Hız İbrahim'in üç dinde de saygın bir yeri vardır. O daima dua, cömertlik ve hayır ile anılır. O kendisinden sonra gelen peygamberlerin babası olma şerefine sahiptir. Çünkü ondan sonra gelen peygamberler onun soyundandır.¹ İbrahim'in İsmail ve İshak adında iki oğlu vardır. İshak'ın İsrail diye lakap takılan Yakup adında bir oğlu vardır.²

Hız İbrahim'in m.ö XXII.- XX. asırda yaşadığı tahmin edilmektedir.³ O Politeizm inancının hakim olduğu, ilahlara heykellerin dikildiği bir ortamda doğar.⁴ Hatta babasının puta tapanların öncülerinden olduğu ve put yapıp sattığı nakledilir. Hız İbrahim bu duruma üzüldüğünden ve babasına olan şefkati sebebiyle onun affi için dua eder.⁵ Hız İbrahim putların ilah olamayacağını anlamaları ve onların acizliğini ortaya koymak için putları kırar. Hız İbrahim'in yargılanması sürecinde onunla fikri mücadelede aciz kalmaları sebebiyle onu

¹ İbn Kesir, İmaduddin Ebi'l-Fida, İsmail b. Ömer el-Kureşî, **Bidayetü ve'n-Nihaye**, Mısır 1932, I,167.

² İbn Kesir, a.g.e, I, 193; Taberi, Muhammed b. Cerir, **Tarihu't-Taberi**, Beyrut, 1387, I, 314; Cevzî, Cemalü'd-Din Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **el-Muntazam fi Tarihi Ümem ve'l-Mülük**, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, I, 304.

³ DİA, Mad. "İbrahim" XXI, 267; Dairatü'l Mearrifi'l İslami, Mad. "İbrahim" Kahire 1933, I, 143.

⁴ DİA, Mad. "İbrahim" XXI, 269.

⁵ Bkz. Şuara, 75-82; Meryem, 41-48.

ateşte yakarak cezalandırmak isterler ancak buna muvaffak olamazlar.⁶ Bu dönemde sadece putlara değil aya, güneşe ve yıldızlara da tapılmaktadır. Hz İbrahim bunların da ilah olmayacağını delilleriyle kavmine sunar.⁷

Hız İbrahim Harran'da yaşar ve Sare ile evlenir. O kavminin inanmaması üzerine yaşadığı Harran bölgesinden hicret eder. Ona inanlarla beraber Kenan denilen Şam'a yönelir.⁸ Buradan Mısır'a doğru giderler. Mısır Kırallı önce Hz Sare'ye sahip olmak ister ancak buna muvaffak olamayınca ve onun asaletini anlayınca Hz Hacer isminde bir cariyeyi ona hediye eder. Çocuğu olmayan Sare Hz İbrahim ile cariyesinin evlenmesine başlangıçta izin verir. Ancak Hz İsmail doğduktan sonra kıskançlık duyguları sebebiyle bu duruma katlanamaz ve onların uzaklaştırılmasını ister. Hz İbrahim'de emri ilahi doğrultusunda onları bu gün Kâbe'nin bulunduğu hicaz bölgesine götürüp bırakır. Hz Hacer burada zezem suyunu keşfeder. Hz İbrahim onları tamamen terk etmez, onları zaman zaman ziyaret eder. Oğluna olan sevgisi gittikçe artar. Oğlu on iki yaşlarındayken Hz İbrahim oğlu İsmail'i rüyasında kurban ettiğini görür. Bunu İsmail'e söylediğinde ona emri yerine getirmesini söyler. Bu emri yerine getireceği sırada Allah kendisine bir koç gönderir ve onu kurban etmesini söyler.⁹ Daha sonra Hz İbrahim İsmail ile beraber Kabe'yi inşa eder.¹⁰ Hz İbrahim 175 yaşında vefat eder.¹¹

II- Hz İbrahim'in Duaları ve Kapsamı

1- Kendisi için olan duaları

Hız İbrahim'in dualarının bir kısmı kendisiyle ilgilidir. O öncelikle kendi nefsi hakkında dua eder. Ancak kendi hakkındaki istekleri nefsanî istekler olmayıp Hakkın hoşnutluğuna yönelik isteklerdir. Daha sonra nesli hakkında Allah'tan bazı isteklerde bulunur. Onun nesli hakkındaki istekleri de nefsanî olmayıp Hakkın rızasını kazanmaya yönelik isteklerdir.

Hız İbrahim'in duaları birkaç cümle ile özetlene bildiği gibi üzerinde daha derin düşünüldüğünde o duaların engin bir anlam denizi olduğu görülür. Bu engin anlam denizi içinde işari anlamlar ile tasavvufî ve toplumsal konulara ulaşmak mümkündür.

⁶ Bkz. Tövbe, 114; Saffat, 83-93; Enbiya, 57-58; Will Durant, **Kıssatü'l-Hudara**, Kahire 1956, V, 133.

⁷ Bkz. En'am, 75-79; İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Kerem Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, İzzü'd-Din, **el-Kâmil fi't-Tarih**, Beyrut 1997, I, 87; Abbas Mahmud el-Akkad, İbrahim, Ebu'l Enbiya Mısır, 168-169. Will, a.g.e, II, 214.

⁸ İbn Kesir, İmaduddin Ebi'l-Fida, İsmail b. Ömer el-Kureşî, **Kasasu'l-Enbiya**, Kahire 1968. I, 191.

⁹ Bkz. Saffat, 37/99-102; İbnü'l-Esir, a.g.e, I, 97.

¹⁰ İbnü'l-Esir, a.g.e, I, 95.

¹¹ DİA. mad. "İbrahim" XXI, 268.

a- Hakimiyet istemek

Hz İbrahim Allah'tan kendisine hükmün (marifetullah'ın, nefesine hakimiyetin) başışlanması ister.¹² Onun “*Ey rabbim bana hükmü başışla*” şeklindeki duasını İbn Arabî beka makamında Allah'ı anlamada doğruluk ve insanlığın ıslağı ve kemali için kendisinin sebep kılınmasını isteme olarak yorumlar.¹³ Bursavî hüküm kelimesini halka başkanlık ve hakka hilafet için onu hazırlayacak ilim ve amelde olgunluğun başışlanması olarak yorumlar.¹⁴ Kuşeyrî hüküm kavramını nefse hakimiyet olarak algılar ve ayeti şöyle açıklar: Nefsime hakimiyeti başışla. Zira kendi nefesine hükmedemeyen başkalarına da hükmedemez.¹⁵

Marifetullah açısından değerlendirilen¹⁶ bu ayet Allah'tan O'nun yüceliğinin celalini tam bir anlayış ile anlamayı lütfetmesini ve hükmünün gizliliklerini hissettirmesini istemeyi bildirir. Önce Allah'ın hakimiyetini anlamayı sonra insanlar üzerinde hakimiyet sahibi olmayı istemektir. Allah'ın hakimiyetini anlamadan hüküm sahibi olanların zaman zaman zulüm yaptıkları gözlenmektedir.

Allah'ı anlama ve nefse hakimiyet belli bir bilgiyi gerektirir. Bu sebeple bunları gerçekleştirmek isteyen önce maddi ve manevi olarak gerekli eğitimi almalıdır. Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi Hz İbrahim bu duasında önce kişinin kendisinin Allah'ı doğru anlamasını, gerekli bilgi donanımına ulaşmasını güzel ahlak üzere amel etmesini ve insanları adaletle yönetmesini istemiştir.

b- Güvenilir olmayı istemek

Hz İbrahim duasında diğer insanlar üzerinde sıdkı lisan (güvenilir) kılınmasını da ister.¹⁷ Onun “*diğerler üzerinde beni doğrulanan kıl*”¹⁸ ifadesini Tüsteri “beni bütün milletler içinde övgü ile rızıklandır”¹⁹ şeklinde açıklar. Kuşeyrî ise bu ayetin tefsirinde “beni dünyada nimetlerini açıklayarak seni zikreden kıldığın gibi ruhumun kabzından sonra dahi daimi zikir ile ebede kadar seni anan kıl”²⁰ der. Kuşeyrî bu ayeti marifet ve fena açısından da

¹² Bkz. Şuara, 26/83.

¹³ İbn Arabî, Muhyiddin, **Tefsiru Kur'an'ı Kerim**, Daru Yakazati'l-Arabiyye, Beyrut 1968., II, 184.

¹⁴ Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa, **Ruhu'l-Beyan**, Daru'l-Fikr, Beyrut trs., VI, 286.

¹⁵ Kuşeyri, Abdu'l-Kerim Hevazin, **Letaifu'l-İşarat: Tefsiru Sûfiyyu'l-Kâmil li'l-Kur'ani'l-Kerim**, el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Amme, Kahire 1981, III, 14.

¹⁶ Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed, **el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an**, Kahire 1964, XIII, 112.

¹⁷ Bkz.Şuara, 26/84; Bursevî, a.g.e, VI, 286.

¹⁸ Şuara, 26/84.

¹⁹ Tüsteri, Ebu Muhammed Sehl b. Abdullah, **Tefsiru't-Tüsteri**, Daru'l-İlmiyye, Beyrut 1423, s. 115.

²⁰ Kuşeyri, a.g.e, III, 15.

şöyle değerlendirir: “Seni ancak seninle zikrederim, seni ancak seninle bilirim.”²¹ Bu yorumlar kişinin manevi dünyası ile ilgili yorumlardır. Ancak bu ayetin bu dünyaya bakan bir yönü vardır ki o da; başarı için kazanılması gereken güvendir.

Hız İbrahim’in duasında güven duyulan biri olmasını istemesi, güven duyulan biri olmanın önemini asırlar önce ortaya koyması bakımından çok önemlidir. Kur’an’ın buna işaret etmesi İslam’ın güven duyulmaya büyük önem verdiğini gösterir. Kişinin güven kaybetmesi onun her şeyini etkiler. Çocuklarının güvenini zedeleyen babanın çocukları üzerinde etkisi azalır. Öğrencilerine güven telkin etmeyen öğretmenin onlar üzerinde etkisi olmaz. Sporcularına güven vermeyen bir antrenörün başarılı olması beklenemez. İnsanların güvenini kaybetmektense maddi kayıpları tercih etmek gerekir. Araştırmalar çocuklarına güven veren ailelerin çocuklarının daha uyumlu ilişkiler kurabildiğini belirtir.²²

Hız İbrahim’in dualarında kendisinin güvenilir biri kılınmasını ve hayır ile anılmasını istemesi her zaman geçerliliği olan bir duadır. İnananlar da aynı şekilde güvenilir kılınmayı ve hayır ile anılmayı Allah’tan dilemelidir. Zaten bu iki durum birbirini tamamlar. Güven veren kişiler hayır ile anılır. Güven vermeyen, hayırlı işler yapmayanlar iyi olarak anılmaz. İnsanların ölümlerinden sonra hayırla anılmaları sevenlerini mutlu eden bir durumdur. Bu da ancak hayatta iken yapılan hayırlar ile mümkün olur. İnsan için kendisinin hayırla anılmasını sağlayacak güzel eserler bırakmasından daha güzel bir şey olamaz.

Bu şekil yapılan duanın eğitim tekniği açısından farklı bir etkisi vardır. Kişilere “yalan söyleme” yerine, “Allah’ım bizi yalandan uzak tut”, “bizi yalancı damgasından koru” “dostlarımın güvenini kazanmayı nasip et” gibi ifadeler kişilerin kınanma duygusuna kapılmalarını önler ve onların eğitimine olumlu katkı sağlar.

c- Salihlerden olmayı istemek

Hız İbrahim duasında Allah’tan salihlere katılmasını ister.²³ Bursevî onun “*beni salihlerden kıl*”²⁴ ifadesine ahlak açısından bakarak onun bu duası ile doğrulukta, büyük küçük bütün günahlardan kaçınmayı, olgunlukta en üst noktaya ulaşmış kâmillerin zümresine dahil olmayı mümkün kılacak ahlaka sahip olmayı, amel ve bilgi de muvaffak kılınmayı

²¹ Kuşeyri, a.g.e, III, 15.

²² Bkz. Kobak, R. Rogers. (1993), “Attachment and emotion regulation during mother-teen problem solving: A control theory analysis,” *Child Development*, 64(1):231-245; Zimmermann, P., Majer, M.A., Winter, M., Grossman, K.E. (2001), “Attachment and adolescents’ emotion regulation during a joint problem-solving task with a friend,” *International Journal Of Behavioral Development*, 25(4): 331-343.

²³ Bkz. Şuara, 26/84.

²⁴ Şuara, 24/84.

istediğini belirtir.²⁵ İbn Arabî Hz İbrahim'in bu duası ile beka makamında halkın güzel ahlak yönünden olgunluğa erişmesi için hak ile hükmeden ve halk tarafından Allah için sevilen kılınmasını istediğini belirtir.²⁶ İbn Uceybe ayeti makamlar açısından değerlendirerek Hz İbrahim'in davranışları güzel olup, kalpleri ağıyarı görme duygularından arınmış salihleri övgü adına tevazu göstererek salihlerden kılınmayı istediğini belirtir. Ona göre salihlerin üst makamı perdenin kaldırılıp müşahede haline dalınan dostluk makamıdır. Bunun üstü ise nübüvvet ve peygamberlik derecesidir.²⁷ Beraber olunmak istenilen salihler en alt makamdan başlayarak en üst makama kadar çıkar. Bunun en alt basamağı iyi insanlar ile beraber olmaktır. Allah'ın birliğini kavrayan, O'nu her şeyden münezze kılan arifler, nebiler ve peygamberler zümresiyle devam eder. Hatta tasavvufta beka billah dediğimiz Allah ile olma makamlarına kadar yükselir. Ayet şükür ve rıza makamları açısından değerlendirildiğinde “salihlerle dostluk ve bütün hallerde Allahtan razı olanların makamına ulaşmayı ve buraya ulaşmanın şükrünü eda etmeyi istemek” olarak düşünülebilir. Hz İbrahim'in bu duası inananların yukarıda vasıfları açıklanan salihlerden olmayı istemesi gerektiğine işaret etmektedir.

Salihlerden olmayı istemek sadece ahrete yönelik değildir. Onun ahretin tarlası olan dünyaya bakan yönü de vardır. İyi insanlar ile arkadaş olmayı istemek çok önemlidir. Zira kişinin arkadaşı insanın hayat tarzına etki etmektedir. Arkadaşın kişinin davranışlarına etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Yapılan böyle bir dua Allah'tan istemeyi içerdiği gibi nasihat anlamı da içerir. “Kişiyi iyi insanlarla arkadaş ol” emri yerine “Allah'ım bizi iyi insanlar ile karşılaştır, onlarla beraber olalım” cümlesi çocukların yanında söylendiğinde dolaylı yoldan öğüt anlamı içerir. Yani eğitimde emir kipleri yerine dua metodunu uygulamanın önemi de burada açığa çıkar.

d- Gönlünün korunmasını istemek

Hız İbrahim gönlünün (Harem bölgesinin ve Kâbe'nin) korunmasını Allah'tan ister.²⁸ Onun Kâbe'nin inşası için seçtiği bölgenin halkı için emin bir yer kılınmasını istediği Bakara süresi 2/126. ayetteki belde kelimesi ve Allah'ın ona “evimi temizle”²⁹ ifadesindeki beyt

²⁵ Bursavi, a.g.e, VI, 286.

²⁶ İbn Arabî, a.g.e, I, 84.

²⁷ İbn Uceybe, Ebu Abbas Muhammed b. Ahmed, **Bahru'l-Medid Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid**, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1919. IV, 143.

²⁸ Bakara, 2/126. “İbrahim de demişti ki: Ey Rabbim! Burayı emin bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli meyvelerle besle. Allah buyurdu ki: Kim inkâr ederse onu az bir süre faydalandırır, sonra onu cehennem azabına sürüklerim. Ne kötü varılacak yerdir orası!”

²⁹ Bakara, 2/125.

kelimesi insana teşbih edilerek bu doğrultuda işari anlamlar çıkarılarak Hz İbrahim'in duası hal ve makamlar açısından yorumlanmaktadır.

İşari tefsirlere göre zahirde evin temizlenmesi işari anlamda kalbin temizlenmesidir. Kâbe'nin temizlenmesi kirlerden korunmasıyla olurken kalbin temizlenmesi agyarı görmekten korunma ile gerçekleşir.³⁰ İbn Arabî Bakara süresi 2/126. Ayette geçen “belde” kavramını kalbin muhafaza edildiği göğse benzetmekte ve İbrahim peygamberin duasını da bu anlamda “gönlün, nefsin istilasından korunması ve iman ehlinin ruhunun irfan ile rızıklanmasını isteme” şeklinde yorumlar. Aynı zamanda perdelenmeleri sebebiyle manevi terakkiyi gerçekleştiremeyenlerin bu duadan çok az yararlanacağını ve elim azaba yani manevi marifet bilgilerinden perdelenmeye maruz kalacaklarını belirtir.³¹ İbn Arabî aynı ayetin yorumunda belde kelimesinin cismani beden, Kâbe'nin kalp, hakiki tavafın da rubibiyetin huzurunda yapılan kalp tavafı olduğunu belirtir. Ona göre Beytullah huzurda olan ve gözle görülmeyen meleküt âlemin zahir misalidir, insanın bedeni gözle görülmeyen gayb âlemin kalp için zahirde görülen müşahede âlemidir. Bu sebeple Kâbe'nin suretini ziyaret eden ile Rab'in evini ziyaret arasında büyük fark vardır. Hacıların Kâbe'nin etrafında tavafı fıkıh hükümleri çerçevesinde bilinir. Manalarda tavaf ise hak ehline malumdur. Ariflerin kalplerinde manalar tavaf ederken, muvahhitlerin kalplerinde hakikatler secde eder. Dolayısıyla arifler telvin, muvahhitler temkin ehlidir.³² Aslında hacda yapılan şeytan taşlama gibi ibadet şekilleri haccın gönlün arınması yönünü ortaya koymaktadır.

Nefis şehvetlerin beldesidir. Sakinleri kahriyat ordularındır. Hz İbrahim kalp ve ruhun korunması için kaynakları nefsi emmare olan kahır ordularından Allah'a sığınır. Yani Hz İbrahim “Ey Allah'ım bu beldeyi yani kalp ve ruhu nefis ve şeytanın kahır ordularından, hevacislerinden emin kıl.” anlamını içeren duasını yapar. Bu dua bir yönüyle fenafillah'ı çağırır. Çünkü kul kendi iradesinin Allah'ın iradesinde yok olmasını arzu etmektedir.

Belde kavramını vasıflayan “haram kılınan ev” ifadesi Tevilat- en-Necmiye'de Allah'ın dışındakilere haram kılınan kalp olarak açıklanır³³ ve şu hadis delil getirilir: “**Ben ne yere ne göğe sığarım sadece mümin kulunun kalbine sığarım.**”³⁴ Bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, Hz İbrahim'in Allah'ın celalinin tecelli ettiği gönlün agyardan

³⁰ Kuşeyrî, a.g.e, I, 126.

³¹ İbn Arabî, a.g.e, I, 84.

³² İbn Arabî, a.g.e, I, 84,

³³ Bursevî, a.g.e, IV, 426.

³⁴ Aclunî, İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafa ve Müzlü'l İlbâs**, Müessesetü'l-Risale Beyrut 1988, II, 255; Yakın manadaki bir hadis için bkz. Taberanî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed, **Müsnedü's-Şamiyyin**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1984. II, 19.

korunmasını istediği gibi bütün müminler de onu örnek alarak kalplerini agyardan koruma konusunda onun gibi davranarak aynı duayı yapmalıdır.

Kulun kalbini meşgul eden çok farklı duygular olabilir. Herkesin makamına göre sakınması gereken durumlar vardır. Arif için Hakk'ın dışında hak kabul ettiği her şey puttur. Nefsin putu dünya, kalbin putu ahret, ruhun putu yüksek dereceler, sırrın putu kurbet bilgileri, hafinin (sırrın sırrının) putu mükâşefe ve müşahedeye ve çeşitli kerametlere meyildir. Halbuki salık bütün bunların hepsini gönlünden çıkarıp atmalıdır. Bu durum mutasavvıfların fena fillah dedikleri haldir.³⁵

Allah'ın dışındakileri görmek, şehvet ve hevaya uymak Allah'ın kahrını içermesi sebebiyle mürit ve taliplerin çoğunu saptırmıştır. Hz İbrahim bu duası ile kalbinin perdelenmemesini ve ayrılıktan emniyette kılınmasını ister. “Bu beldeyi emin kıl” ifadesiyle, ariflerin gönüllerinin emin kılınmasını ve O'ndan başkasına yönelmekten korunmalarını arzular. Hatta dostluğunu müşahedeye, evlatlarının ise nübüvveti müşahedeye çevrilmesini istemez. Kulun gönlünün Allah'ın dışındaki bir şeye meyletmesini uygun görmez. Mutasavvıfların hucbet dedikleri halden kendisinin ve neslinin korunmasını ister.

e- Allah'a itaat edenlerden kılınmayı istemek

Hız İbrahim Allah'a itaat edenlerden kılınmasını ister.³⁶ Bakara süresi 2/128. ayette geçen “müslimeyni” ifadesi müfessirler tarafından itaat açısından değerlendirilmektedir. Hatta bazıları itaatte özgür bırakılmamayı isteme doğrultusunda açıklar. Kuşeyrî bu ayetin yorumunda şu açıklamayı yapar: Bizi hükmüne öyle itaat ettir ki senin rızan olmaksızın bir damar dahi hareket etmesin. İbni Uceybe, İbni Abbas'ın bu ayeti “zahiri emirlerine ve mutlak hükümlerine boyun eğenler kıl” şeklinde açıkladığını nakleder.

İbni Arabî de Bakara 2/128. ayeti tasavvuftaki fena hali açısından değerlendirerek şöyle der: Bizi sana teslim olmamız için kendi isteğimize bırakma aksine bizleri kendine itaat ettirmenle boyun eğdir.³⁷ Bu açıklama İbn Arabî'nin kulun ibadete muvaffak kılınmasını istemesi gerektiği kanaatinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bursevî ise bu kavrama ihlâs açısından yaklaşır. Onlara göre Müslüman; nefsin ve zatını Allah'a adayandır. O Allah ile beraber başka kimseyi yüceltmez. Zatının, sıfatlarının, fiillerinin yaratılış ve mülk olarak Allah'a ait olduğuna inanır. Onlara göre bu ifade “bizleri bütün takdir ettiklerine rıza ile

³⁵ Bursevi, a.g.e. IV, 425 devamına bkz.

³⁶ Bkz. Bakara, 2/128.

³⁷ İbn Arabî, a.g.e, I, 87.

boyun eğen kıl” anlamı içermektedir.³⁸ Bu dua mutasavvıfların fenafillah dedikleri hali içermektedir.

Allah’a itaat bütün kötülüklerden uzak durma anlamını içerir. Bu sebeple eğitim açısından baktığımızda böyle bir dua emir vermeden kötülüklerden sakındırmayı içermektedir. Dua yöntemi ile yapılan eğitim emir cümlelerinin soğukluğunu yok eder.

f- Kıyamet gününde hüsrana uğramamayı istemek

O yaratıcısından kıyamet gününde hüsrana uğratılmamasını ister.³⁹ “*Dirilme gününde beni hüsrana uğratma*”⁴⁰ ifadesini Kuşeyrî makamları görme sebebiyle oluşan eksiklikten pişmanlık olarak değerlendirir ve şöyle der: Dostluğumu hatırlamam sebebiyle beni kınama. Zira kalp ehli ve havaslar katında kulun makamını görmesi en büyük azaptır.⁴¹ “*Beni hüsrana uğratma*”⁴² ifadesinde iclal, tazim (yüceltme), havf, haşyet, heybet (korku) makamlarına işaret vardır. “*Beni cennet nimetine mirasçı olanlardan kıl*”⁴³ ifadesi müşahede ve visal açısından Allah’a ulaşma ve O’nu müşahede arzusunu çağırıştırır.

Bu değerlendirmelerden anlaşılacağı gibi Hz İbrahim dualarında kalbinin temizlenmesi, insanlar üzerinde güzel bir izlenim bırakması, nefsinin hâkimiyetine kapılmaması, gönlünün agyardan korunması, sebepleri görmekten soyutlanma gibi hususlarda Allah’ın yardımını ister.

Dileğin kabulü için duanın öncesinde kalbe perde olan agyardan arınmanın önemi de onun dualarında görülür. Agyarın gönülden uzaklaştırılması tasavvuf ehli için önemli olduğu gibi tüm inanlar için de önem arz eder.

2- Hz İbrahim’in nesli için olan duaları

Hz İbrahim’in dualarının önemli bir kısmı nesli hakkındadır. O kendi nefsinin kötülüklerden arınıp iyiliğe yönelmesini istediği gibi neslinin de iyiliğe yönelmesini arzu eder. Bu sebeple onlar hakkında dua eder.

³⁸ Bursevî, a.g.e, I, 233

³⁹ Bkz. Şuara, 26/84, 86, 87.

⁴⁰ Şuara, 26/87.

⁴¹ Kuşeyrî, a.g.e, III, 15.

⁴² Şuara, 26/87.

⁴³ Şuara, 26/ 85.

a- İyi bir nesil istemek

Hız İbrahim Allah'tan salihlerden olacak bir oğul istediği⁴⁴ gibi iyi bir nesil bağışlamasını⁴⁵ ve itaat eden bir ümmet oluşturmasını da ister.⁴⁶

Kul için beşeri yahut ruhani neslin devamı en mükemmel ve değerli nimetlerdendir. Genellikle doğruluk üzere olması sebebiyle bunu en iyi gerçekleştiren ruhani evlattır. Hız İbrahim ve Zekeriyâ'nın yapığı gibi salih bir evlat istemek övülen bir davranıştır. Allah "***Ey Rabbimiz bize eşlerimizden ve nesillerimizden göz sevinci bağışla diyenler***"⁴⁷ buyurarak kendisinden salih evlat isteyenleri över.

Nesil hakkında "Kurrete ayn" ifadesi nesillerinin dinde istikamet üzere olmaları, salihlerin yollarına girmeleridir. Neslin ruhani veya beşeri olması önemli değildir. Şair bu anlamda şöyle der: Kişi mizanda kendine tabi olanlarla beraberdir. Öyleyse Hız Muhammed'in değerini sen takdir et.⁴⁸ Bu yorumlardan esinlenerek bu ayetin günümüzde "insanların nesillerini ahlaki açıdan eğitmesi gerektiği" mesajını verdiği" gerçeği anlaşılır.

Hız İbrahim'in Kâbe'yi inşası insanlığı güzel ahlak üzere inşa etmesini çağrıştırmaktadır. Kâbe'nin inşası sırasında Hız İbrahim ve İsmail'in yaptığı "***bizim neslimizden sana inanan müslüman bir toplum oluştur.***"⁴⁹ şeklindeki duaları insanların nesillerinin güzel ahlak sahibi olmalarını istemelerine işaret eder. Bu dua ile istenilen Allah'ın rızasının dışına çıkmayan bir nesildir. Bu neslin onların makamına geçip Allah'ın hukukunu yerine getirmeleri istenmektedir.⁵⁰ Şüphesiz, kendinden sonraki nesiller için güzel ahlak isteyenler ile nesilleri için mal mülk isteyenler arasında büyük fark vardır.⁵¹

Âlusi Hız İbrahim ve İsmail'in dualarında özellikle zürriyetlerini zikretmelerini onların şefkate daha layık olmaları sebebiyle olduğunu belirterek "***kendinizi ve ehlinizi cehennemden koruyun***"⁵² ayetini delil getirir. Bu fikrinin açılımını toplumsal açıdan şöyle yapar: Onlar peygamber çocuklarıdır. Dolayısıyla onların ıslahı ile bütün insanların ıslahı mümkündür. Bu sebeple onların ıslahına daha çok önem verilmiştir.⁵³ Bu yorumun biraz daha

⁴⁴ Bkz. Saffat, 37/100.

⁴⁵ Bkz. Âli İmran, 3/38.

⁴⁶ Bkz. Bakara, 2/128.

⁴⁷ Furkan, 25/74.

⁴⁸ İbn Uceybe, a.g.e, III, 69.

⁴⁹ Bakara, 2/128.

⁵⁰ Kuşeyrî, a.g.e, I, 125.

⁵¹ Kuşeyrî, a.g.e, I, 125.

⁵² Tahrim, 66/6.

⁵³ Âlusi, a.g.e, II, 9.

açılımı bizi şu sonuca götürür: Toplumların liderlerinin eğitilmesi toplumun eğitiminde önderlik yapmaları ve örnek oluşturmaları açısından önemlidir.

Bursavî Bakara süresi 2/129. ayetteki “peygamber gönder” ifadesinden esinlenerek şeyh mürit ilişkisine işaret ederek şöyle der: Bu ayet peygamberlerin gönderilmesinde hikmet, maslahat ve övülen bir son olduğunu belirtir. Çünkü zahirin mamur olması, batının aydınlanması ve dünya nizamının sağlanması ancak onlarla olur. Bu durumdan peygamberlerin varisleri olan kâmil evliya için de bir pay vardır. Zira onlar tezkiye konusunda kulu amacına ulaştıran delil ve mürşitlik görevini üstlenerek sâlikin nefsinin temizlemesine katkıda bulunur.⁵⁴ Bu değerlendirmeyi kâmil evliyalar ile sınırlı tutmayıp, toplumlara önderlik yapan diğer âkil kimseleri de bu değerlendirme içinde kabul etmek gerekir.

Aynı yorumlardan esinlenerek ayetin zamanımıza ışık tutan bir yönü olarak Allah’ın her zaman toplumları hikmet ile aydınlatan âkil kimseleri yeryüzünde bulundurmasının mümkün olduğu sonucu çıkarılabilir. Zaten Hz İbrahim’in soyunun önderler yapılmasını istediği duası Allah tarafından “*ahdim zalimlere ermez*”⁵⁵ buyrulmuş ve reddedilir. Çünkü herkes liderliği hak etmez. Halbuki kendi içlerinden onlara hikmet ve kitabı öğreten, onları kötülüklerden arındıracak peygamber göndermesini istediği duası reddedilmez.⁵⁶

Hız İbrahim ve İsmail’in bu duayı Kâbe’yi inşa sırasında söylemeleri yapılan duaların kabulü için öncesinde yapılan güzel amelin önemine de işaret eder. Yani duadan önce neslin iyi bir eğitim alması için gerekli önlemler alınmalıdır.

b- Neslinden liderler gönderilmesini istemek

Hız İbrahim peygamberin neslinden imamlar kılınmasını istediği ayetin⁵⁷ işari tefsirlerdeki yorumlarına bakıldığında onun ne kadar önemli bir istekte bulunduğunu daha iyi anlarız. İşari tefsirlerde bu ayet şöyle açıklanır: İmamet makamı Hak’tan anlama sonra halka anlatmadır. İmam Hak ile halk arasında bir vasıta olur. O zahirde halk ile olup risaleti tebliğden bir an dahi ayrılmaz. Batını ile ise Hakk’ı müşahede halindedir. Halindeki duruluk asla değişmez. Hakk’ın kendisine buyurduklarını halka söyler.⁵⁸ Hız İbrahim peygamber halka

⁵⁴ Bursavî, a.g.e, I, 235.

⁵⁵ Bakara, 2/124.

⁵⁶ Bkz. Bakara, 2/128.

⁵⁷ "Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i bir takım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti. "Soyumdan da (önderler yap, Ey Rabbim!)" dedi. Allah: Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem) buyurdu. Bakara, 2/124.

⁵⁸ Kuşeyrî, a.g.e, I, 121.

imamlık makamında temkin halinde olurken, hullet (dostluk) makamında telvin⁵⁹ halinde bulunur. Çünkü nübüvvet temkin makamında bulunmayı gerektirir. Hz İbrahim'in sınıdığı haller içinde en çetin olanın dostluk ve şartlarının yerine getirilmesidir. Zira dostluk Allah'ın dışındaki şeylerden zahir ve batın yönden soyutlanmayı gerektirir. Hz İbrahim peygamber gizli ve açık Allah'ın dışındaki bütün şeylerden soyutlanarak dostluğu gerçekleştiren bir peygamberdir.⁶⁰

Hz İbrahim Allah tarafından sınanır ve bu sınavda başarılı olunca Allah tarafından insanlara önder olmakla vaat olunur. Bunun üzerine bu vadin nesli için de geçerli olmasını ister. Bu vadin öncesinde İbrahim peygamber bedenini ateşe teslim etmesi, oğlunu kurban etmesi, meleklere yemek ikram etmesi gibi tasavvufi hal ve makamlara örnek teşkil eden davranışlarla sınanır.⁶¹ Böylece Hz İbrahim peygamber kalp, sır, ruh, hafa, vahdet gibi ruhani mertebeler ile rıza, tevekkül, teslim olarak ifade edilen hal ve makamlar ile denenerek fenaya kadar olan seyru sülûkunu tamamlar.⁶² Böylece Allah İbrahim peygamberi farz ve meşru kıldığı şeylerle dener. O da bu durumun gerektirdiği şeylerin hükümlerini tam olarak yerine getirerek⁶³ övgü ve önderliği hak eder.⁶⁴ Onun imam kılınması seyri sülûkünde halka imamlık etmesi için fena halinden beka haline, Hak'tan halka döndürülmesidir.⁶⁵

Hz İbrahim'in ateşe atıldığı sırada Cebrail'in gelip "bir ihtiyacın var mı?" diye sorması ve Hz İbrahim'in "sana ihtiyacım yok" demesi dostluğun belirtilerinin zirve noktasıdır. Ancak Hz. Muhammed (s.a.v) dostlukta Hz İbrahim'den daha ileri bir mertebededir. Çünkü Cebrail Hz peygamber'in yükseldiği makamda ona arkadaşlık edemeyeceğini bir adım daha yaklaştığında yanacağını acz lisanıyla ifade eder. Dolayısıyla Cebrail'in İbrahim (a.s)'a kendi gücü ile yardımı önerdiği hal ile Hz Muhammed (s.a.v)'e arkadaşlık dahi edemediği hal arasında elbette büyük fark vardır.⁶⁶

⁵⁹ Temkin sağlama, istikrar bulma anlamlarına gelirken, telvin boyama renklilik anlamına gelir. Tasavvufta telvin talep ve istikamet yolunu araştırma makamıdır. Temkin ise istikamet üzere karar kılma ve iyice yerleşme makamıdır. Kul yolda olduğu sürece, birinden diğerine geçtiğinden telvin ehlidir. Hakk'a erince temkin ehli olur. Geniş bilgi için bkz . Kabakçılı, Osman, **Yöntem ve İçerik açısından Kuşeyri'nin Letaifu'l-İşarat'ı**, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2002, s. 249; İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim, **Lisanu'l-Arab**, b. Daru sadr, Beyrut, 1955. XIII,393, 412; İsfahânî, Ebu'l-Kasım İbn Muhammed er-Ragıb, **el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an**, Şirketü Mektebe Mustafa el-Babi, Mısır 1980, s. 457, 471.

⁶⁰ Kuşeyrî, a.g.e, I, 120.

⁶¹ İbn Uceybe, a.g.e, I, 162.

⁶² İbn Arabi, a.g.e, I, 83.

⁶³ "İbrahim tam olarak yerine getirdi" Necm, 53/37.

⁶⁴ Kuşeyrî, a.g.e, I, 120.

⁶⁵ İbn Arabi, a.g.e, I, 83.

⁶⁶ Kuşeyrî, a.g.e, I, 121.

Bu açıklamalarda görüldüğü gibi liderlik kolay elde edilen bir makam değildir. Lider olmak fedakârlığı ve belli olgunluğu gerektiren bir durumdur. Liderlik için maddi manevi bazı özelliklerle donatılmak gerektiği gibi Allah'ın yardımını da gerekir.

Anne ve babalar çocuklarını yetiştirirken onların bir liderde bulunan maddi ve manevi özellikleri kazanmalarına gayret etmeli, aynı zamanda bu konuda başarılı olmaları için Hz İbrahim peygamberin yaptığı gibi Allah'ın yardımını da istemelidir. Her ferdin bir yönüyle kendine göre bir liderliği bulunduğu bilinmelidir. Hz peygamber “*hepiniz çobansınız, hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz*”⁶⁷ hadisiyle fertlerin liderlik özelliğine işaret eder.

c- İnsanların gönlünün kendi nesline meyletmesini istemek

Hız İbrahim duasında Allah'tan insanların gönüllerinin onlara meyletmesini İster.⁶⁸ Her kim halka meyilden kendini tamamen engellerse Allah kulların teveccühünü ona yöneltir ve halka onu sevdirebilir. Bu sebeple Hz İbrahim neslini sebeplerden tamamen soyutladıktan sonra insanların gönüllerinin onlara meyletmesini ister. Hz İbrahim'in davranışında gönlün sebeplerden soyutlanması görülür. Bu yaklaşım günümüz din adamlarına ve tebliğ görevini üstlenenlere şöyle bir mesaj sunar: İmamlar halkın gönlünü kazanmak ve tebliğ görevini hakkıyla yerine getirmek istiyorlarsa mevlit ve benzeri yollar ile halktan bir şey kazanma duygularından tamamen soyutlanmalıdır.

Anne ve babalar çocuklarına maddi imkânlar sunmaya da gayret etmelidir. Bu fikrin temellerini Hz. İbrahim'in dualarında bulmak mümkündür. O dualarında neslinden Allah'a ve ahrete inananların çeşitli meyvelerle beslenmesini ister.⁶⁹ İbn Arabî bununla ruhun marifet meyvelerinden rızıklanmasının istendiğini belirtir.⁷⁰ Bu açıklamadan hareketle neslin manevi ve maddi eğitiminin tam olması için bu doğrultuda çalışmanın ve dua etmenin önemi açığa çıkar.

Hız İbrahim kendisi için istediği güzel hasletleri nesli için de istemiştir. Nesil konusunda soydan kaynaklanan neslin durumu önemli olmak ile beraber manevi nesil öne çıkarılmıştır.

3- Anne ve Babasıyla İlgili İstekleri

Hız İbrahim'in babası hakkındaki duası kelimeler ile ilgili tartışmalardan biridir. Kafir biri için bağışlanması istenebilir mi? Bu konuda dua uygun mudur? Bu tür dualar kabul olur mu?

⁶⁷ Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîh'ül-Buhârî*, İstanbul 1979, Ahkâm, 1

⁶⁸ Bkz. İbrahim, 14/37.

⁶⁹ Bkz. Bakara, 2/126.

⁷⁰ İbn Arabî, a.g.e, I, 84.

Hız İbrahim'in bu duası babasının hidayete ulaşmasını istemesi açısından değerlendirilir ki böyle bir duada herhangi bir sakınca yoktur. Diğer bir görüş bulunduğu hal üzere ölümünden sonra affedilmesini istemesidir.⁷¹ Bu görüş tartışmaya açıktır. Başka bir görüşe göre ise Hz İbrahim bu duasını Allah'ın inkârcılara hiçbir şeyin fayda vermeyeceğini belirtmesinden önce yapmış olmasıdır.⁷² O zaman ayetin nesh edildiğini düşünmek gerekir ki bu da bu ayetle amel etmemeyi gerektirir. Ancak Hz İbrahim'in babasının inkâr üzere olan halini bilmesine rağmen onun affi için dua etmesi tasavvufî ifade ile kulun bast halini hatırlatır.⁷³ Yani kul Allah'ın rahmet sıfatına yöneliktir. Bu dua Hz İbrahim'in inbisat halindeyken babasının kıyamet gününde bulunduğu hal sebebiyle azap görmesinden kaynaklanabilecek üzüntüsünü ortaya koyar. Bu bakış açısına göre kul ölen kişinin dünyadaki halini düşünmeden onun lehine dua edebilir.⁷⁴ Bu duanın ölüden çok dua edene psikolojik faydaları vardır.

Bu değerlendirmeler sonucunda kulun yakınları için her zaman dua edebileceği, ancak duanın kabulünün Allah'a ait olduğu sonucuna ulaşmak en uygun kanaattir.

4- İbadetle İlgili Olan İstekleri

a- İbadet usullerinin gösterilmesini istemek

Hız İbrahim dualarında ibadet usullerinin gösterilmesini Allah'tan ister.⁷⁵ İbadet usulleri ancak Allah'ın bildirmesiyle şekillenir. Kişiler kendi istekleri doğrultusunda ibadet şekilleri oluşturamaz. Eğer böyle bir şey oluştururlarsa bu bidate girer. Bu sebeple

Allah'a daha yakın olmak amacı ile sünnette olmayan bazı davranışları yapmak doğru değildir. Bursevî "ibadetlerin gösterilmesi" ifadesine farklı bir açıdan bakarak ibadetin özünü kalp ile anlama olarak değerlendirerek "ibadetlerimizi gönlümüzde bize huşu ile hissettir" anlamını çağrıştıran bir anlam vererek Hz İbrahim'in duasına farklı bir boyut katmıştır.⁷⁶ Âlusî de "ibadetlerin gösterilmesi" ifadesine bu açıdan yaklaşarak "ibadetin gayesini anlama olarak" değerlendirmektedir.⁷⁷ Böylece Hz İbrahim'in duasına "ibadetlerimizin gayesini bize kavrat" anlamını yüklemektedir.

⁷¹ İbn Uceybe, a.g.e, IV, 143.

⁷² Hazin, Alau'd-Din Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Omer es-Seyhî Ebu'l-Hasan, **Lubabu't-Te'vilFi Meani't-Tenzil**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye Beyrut 1415.a.g.e, III, 327.

⁷³ Kuşeyrî, a.g.e, III, 15.

⁷⁴ Bursevî, a.g.e, VI, 286.

⁷⁵ Bkz Bakara, 2/128.

⁷⁶ Bursevî, a.g.e, I, 234.

⁷⁷ Âlusî, Muhammed Şükrü el-Bağdadî, Rûhu'l-Meanî, fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'î'l-Mesânî, Beyrut, trs, II, 9.

Hız İbrahim Allah'tan kendisinin ve çocuklarının putlara tapmaktan uzaklaştırılıp, namaz kılmalarını ister.⁷⁸ Bu sebeple kul neslinin manevi dünyasının gelişmesi için gerekli önlemleri almalıdır. Ancak bütün bunları yaparken gönlünü Allah'ın rızasından ayırmamalıdır.

İbn Uceybe Hız İbrahim'in bu ifade ile neslinin namaz kılmalarını emrettiğini ve Allah'tan da bu konuda muvaffak kılınmalarını istediğini belirtir.⁷⁹ Burada da dua ile öğüt verme yönteminin uygulandığını görmekteyiz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Anne ve babalar çocuklarının eğitiminin tam olması için namaz kılmalarına özen göstermelidir. Namazın şekli yönüyle beraber kalbe olan etkisi de düşünülmeli namazın bu yönü anlatılmalıdır.

b- Yapılan ibadetlerin kabulünü istemek

Hız İbrahim peygamber yaptığı amellerin kabul edilmesini Allah'tan ister.⁸⁰ Zira kula yatığı amelin kabul olması son derece büyük mutluluk verir. İbn Uceybe Bakara süresi 2/127. Ayette geçen "beytin temellerini yükseltme ifadesini" dinin rükünlerini yükseltme olarak yorumlar. Dolayısıyla Hız İbrahim'in kabul edilmesini istediği amelleri de namaz, zekât, tövbe, ihlâs gibi dindeki zahir ve batın bütün amelleri kapsar.⁸¹ Kulun amelleri eksiklikten münezzeh değildir. Bu sebeple Hız İbrahim duasında "kabal" lafzı yerine "tekabbül" lafzını kullanmasının sebebi "kusurlarıyla beraber amellerimi kabul et" anlamındadır.⁸² Bu açıklamalardan şu sonuca ulaşmak mümkündür. Kişi yaptığı davranışların en iyi sonucu vereceğinden hiç bir zaman emin olamaz. Kul için önemli olan iyi olan davranışı sergileyip sonucunu yaratıcıdan beklemesidir. O dilerse bu ibadetleri bereketlendirir.

Tövbe de ibadet kategorisinde değerlendirilmelidir. Çünkü tövbe sadece günah sebebiyle yerine getirilen bir davranış değildir. Tövbe bir yönüyle ibadettir. Kulun halini Allah'a arz edışıdır.

Hız İbrahim tövbesinin kabul edilmesini Allah'tan ister.⁸³ Onun tövbesinin sebebi bütün amellerin yerine getirilmesinden sonra davranışlarını mülahaza etmemesi, kendi fiillerini müşahadededen Allah'a dönmesi ve davranışlarını kendinden bilme sebebiyle gizli

⁷⁸ İbrahim, 14/35.

⁷⁹ İbn Uceybe, a.g.e, III, 66.

⁸⁰ Bkz. Bakara, 2/127.

⁸¹ İbn Uceybe, I, 165.

⁸² Bursevî, a.g.e, I, 232.

⁸³ Bakara, 2/128.

şirke düşmemesi içindir.⁸⁴ Dolayısıyla yapılan her ibadette kabulü için Allah'ın kapısı çalınarak, kabul etmesi istenmelidir. Her makamın tövbesi farklıdır. Çünkü her makamdaki tövbe bir önceki makamdaki eksiklikleri görmekten kaynaklanır.

c- Duasının kabul edilmesini istemek

Hz İbrahim'in dualarının en ilginç yönü dualarının kabulü için dua etmesidir. Duanın kabulü için Hz İbrahim'in yaptığı gibi önce bir ön hazırlık yapılmalıdır. Zira O Kâbe'yi inşa ettikten, zürriyetini kimsenin olmadığı bir yere yerleştirdikten sonra yani gönlünü sebeplerden arındırdıktan sonra dua eder. Hz. İbrahim'in "*Ey rabbim zürriyetimden bazılarını beyti muharremin yanında ekin bulunmayan bir vadide yerleştirdim.*"⁸⁵ İfadesi zahir anlamda anlaşılabilir böyle bir şeye tevekkül kastıyla yönelmek doğru değildir⁸⁶. Ondaki maksat maddi şeylerin perde olarak kalbin terakkisine engel olmasını önlemektir. Bu ayet Allah'ın dışındaki varlıklardan soyutlanma açısından değerlendirilmelidir. Allah dostu Hz İbrahim'e kendi ile dostu arasında hâdis olan bir perde olmaması, onu nefsinden ve bütün yaratıklardan soyutlamak için böyle bir emir vermiştir. Allah'a güven ve tevekkül hali tertemiz olması, yaratıkları kemaline ulaşması için haram vadiye azıksız ve bineksiz olarak onları bıraktı. Burada kulun gerektiğinde çocuklarının karşılaşacağı güçlüklerle rıza göstermesi vurgulanır. Babalar bazen çocuklarının iyileşmesi için ameliyat olmalarına rıza gösterir. Eğitimlerini tamamlamaları için uzak yerlere göndererek onların ayrılıklarına katlanır. Bu davranışları sergilemek bir yönüyle duanın eylem yönünü oluşturur. Burada da Hz İbrahim şartların zorlaması sebebiyle zor bir kararı uygulamıştır. Ancak bu zorluğu sabır ile atlattıktan sonra Kâbe'nin inşası gibi yüce bir görevi oğlu ile birlikte yerine getirmiştir.

Hz İbrahim'in oğlunu ıssız bir yerde bırakması emre rıza olduğu gibi tasavvuftaki kabz haline de örnektir. Hz İbrahim'in çocuğunu isteyerek terk etmediği yaptığı dualardan anlaşılır. Bu olay empati yapılarak değerlendirildiğinde bir babanın eşini ve çocuğunu ıssız bir yerde bırakmasının ne kadar zor olduğu daha iyi anlaşılır.

Hz İbrahim'in bu zor anda Allah'a rab diye seslenmesi, ehlini lütfu ilahi ile cömertliğinin civarına sığdırmamasını istemesinden kaynaklanır. Hz İbrahim'in çocuğunu çorak bir araziye yerleştirmesi tecride işaret eder. Onları zahirin sınırlarından çıkararak Allah'a sığınmayı, sebeplere güvenmeyi terki ve tevekkül yolunu öğretir. Kuşeyrî bu durumu şöyle açıklar: Onları bu vadiye yerleştirmemin sebebi kalpleri agyara bağlanmasını, fikir ve

⁸⁴ Kuşeyrî, a.g.e, I, 125.

⁸⁵ İbrahim, 14/ 37

⁸⁶ Kurtubî, a.g.e, IX, 370.

sırları başka bir şeyle meşgul olasın diyedir. Onlar senin kapına terk edilmiş, senin huzurunda korunmuş, senin hükmüne bağlanmış durumdadır. Eğer sen onları gözetirsen onlara yetersin ve senin en aziz yaratıkların olurlar. Eğer onları nefyeder ve uzaklaştırırsan, senin en zelil ve zayıf varlıkların olurlar.⁸⁷

Kuşeyrî duanın kabulü yönünde şöyle der: Dua kulun nefsi duyguları için olmadığında kabul olur. Hz İbrahim'in duası kendi nefisi için olmayıp Hak rızası için olması sebebiyle kabul edilmiştir.⁸⁸ Hz İbrahim dualarında Allah'a karşı kendisinin ve neslinin sorumluluklarında eksiklik zuhur etmemesi yönünde istekte bulunmuştur. Onun duaları özellikle davranışlarını kendinden bilmeyerek soyutlanma yönünde yoğunlaşır. Hz İbrahim'in nesli için olan duaları da aynı doğrultudadır. Onun ibadetle ilgili duaları da ibadetlerinde bir kusur olmaması yönündedir.

Sonuç

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Hz İbrahim insanlığın hidayete ulaşması için mücadele eden bu uğurda göçe zorlanan peygamberlerden biridir. Dualarında insanlara lider olup, onların gönüllerinde yer alarak hakikate doğru gitmelerine katkıda bulunmak ister. İnsanların liderlerinin eğitilmesi önemlidir. O hayır ile anılan, kendisine güven duyulan bir peygamber olmayı arzular. Çünkü insanların güvenini kazanmak adeta başarının anahtarıdır. O salih kullar arasında olmayı ister. İyi insanlar arasında yer almak dünya hayatında önemli olduğu gibi ahrette de önemlidir. İyi insanlarla bir arada bulunmak kişinin ahlakının gelişmesine katkıda bulunur.

Gönlünün Allah'ın dışında hiçbir varlığa meyletmemesini ister. Böyle bir gönle sahip olan sadece doğrunun ve haklının yanında yer alır. Allah'a itaat eden ve kıyamet günü hüsrana uğramayanlardan olmayı arzu eder. Neslinin de hayır üzere devamını ve insanlara doğruyu gösteren akıl kimselerden olmalarını ister. Bu duada toplum liderlerinin eğitilmiş insanlardan olmasının önemi açığa çıkar.

İbadetlerini Allah'ın istediği şekilde yapanlardan kılınmayı ister. Böyle bir dua tevhitte sapmamanın önemini ortaya koyar. Dua ve tövbenin kabulünü istemek önemlidir. Dua ve tövbeden önce ön hazırlık yapılmalıdır. Bu ön hazırlıklar fiili duayı içermesi sebebiyle duanın kabulüne katkıda bulunur.

⁸⁷ Kuşeyrî, a.g.e, II, 257.

⁸⁸ Kuşeyri, a.g.e, I, 124.

Dua sadece Allah'tan bir şey isteme anlamı içermez aynı zamanda içerdiği öğüt verici ifadeler sebebiyle bir eğitim ve öğretim metodu olarak kullanılır.

Hız İbrahim'in Kabz, bast, kurbet, rıza gibi tasavvufi halleri yaşadığı duygular içinde farklı hal ve zamanlarda konumuna göre değişik dualarda bulunmuştur.

Kaynakça

Aclunî, İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafa ve Müzlü'l İlbâs**, Müessesetü'l-Risale Beyrut 1988.

Âlusî, Muhammed Şükrü el-Bağdadî, **Rûhu'l-Meanî, fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'î'l-Mesânî**, Beyrut, trs,

El-Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Sahîu'l-Buharî**, İstanbul 1979.

Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa, **Ruhu'l- Beyan**, Daru'l-Fikr, Beyrut trs.,

Cevzî, Cemalü'd-Din Ebu'l- Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **el-Muntazam fi Tarihi Ümem ve'l-Mülük**, Daru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1992

Dairatü'l Mearrifî'l İslami, "İbrahim" mad. Kahire 1933

Hazin, Alau'd-Din Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Omer es-Seyhî Ebu'l-Hasan, **Lubabu't-Te'vilFi Meani't-Tenzil**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye Beyrut 1415.

İbn Arabî, Muhyiddin, **Tefsiru Kur'an'ı Kerim**, Daru Yakazati'l-Arabiyye, Beyrut 1968.

İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Kerem Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, İzzü'd-Din, **el-Kâmil fi't-Tarih**, Beyrut 1997

İbn Kesir, İmaduddin Ebi'l-Fida, İsmail b. Ömer el-Kureşî, **Bidayetü ve'n.Nihaye** Mısır 1932;

Kasasu'l-Enbiya, Kahire 1968.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim, **Lisanu'l-Arab**, b. Daru sadr, Beyrut, 1955.

İbn Uceybe, Ebu Abbas Muhammed b. Ahmed, Bahu'l-Medid Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid, Daru Küütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1919.

İsfahânî, Ebu'l-Kasım İbn Muhammed er-Ragıb, **el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an**, Şirketü Mektebe Mustafa el-Babi, Mısır 1980.

Kabakçılı, Osman, **Yöntem ve İçerik açısından Kuşeyri'nin Letaifu'l-İşarat'ı**, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2002.

Kobak, R. Rogers. (1993), "Attachment and emotion regulation during mother-teen problem solving: A control theory analysis," *Child Development*, 64(1):231-245.

Kurtubî, , Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed, **el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an**, Kahire 1964.

Kuşeyri, Abdu'l-Kerim Hevazin, Letaifu'l-İşarat: **Tefsiru Sûfiyyu'l-Kâmil li'l-Kur'ani'l-Kerim**, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Amme, Kahire 1981.

Taberanî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed, Müsnedü'ş-Şamiyyin, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1984.

Tüsteri, Ebu Muhammed Sehl b. Abdullah, **Tefsiru't-Tüsteri**, Daru'l-İlmiyye, Beyrut 1423.

Taberi, Muhammed b. Cerir, **Tarihu't-Taberi**, Beyrut, 1387

TDV İslam Ansiklopedisi, Mad. "İbrahim" XXI, s. 267.

Will Durant, **Kıssatü'l-Hudara**, Kahire 1956.

Zimmermann, P., Majer, M.A., Winter, M., Grossman, K.E. (2001), "Attachment and adolescents' emotion regulation during a joint problem-solving task with a friend," *International Journal Of Behavioral Development*, 25(4): 331-343.

www.esosder.org